

بررسی جایگاه زن در خانواده در تمدن اسلامی با تأکید بر بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی

حسین جلائی نوبری^۱

^۱ عضو شورای پژوهشی مرکز توسعه پژوهش های بین رشته ای معارف اسلامی و علوم سلامت منطقه ۲ کشور - دانشیار و هیئت علمی گروه معارف اسلامی دانشگاه علوم پزشکی تبریز-ایران

چکیده

جایگاه خانوادگی زن از مسایلی است که از گذشته تاکنون همواره دارای اهمیت بوده و اسلام به جایگاه خاص زنان به عنوان مادر و همسر بسیار پرداخته است. زن به عنوان همسر، هویتی مستقل و برابر مرد دارد، از همه مزایای ازدواج و خانواده بهره می برد و نقشی بسیار اساسی در خانواده و بر همسر و فرزندان دارد و در واقع اساس و پایه نهاد اجتماعی خانواده، زنان هستند. روش تحقیق در این مقاله، روش کتابخانه ای و مبتنی بر توصیف و تحلیل فرمایشات مقام معظم رهبری در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی در این زمینه است. در یافته های پژوهش مهمترین عناوینی که بررسی گردید؛ تعریف زن و ویژگیهای زنان مسلمان از نظر مقام معظم رهبری، نقش و جایگاه زنان در خانواده و در تمدن اسلامی، نقش و جایگاه اجتماعی زنان و در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی و تحلیل مؤلفه های بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی در رابطه با جایگاه زنان است. نتایج تحقیق نشان داد که در نظام ارزشی اسلام، خانواده از منزلت و قداست خاصی برخوردار است و در محیط خانواده، زنان از ارزش و اهمیت خاصی برخوردار هستند و با توجه به تأکید مکرر قرآن کریم و احادیث بر عظمت جایگاه زنان در خانواده مقام معظم رهبری نیز در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی؛ بر تکریم جایگاه زنان در خانواده و جامعه بارها اشاره کرده اند و اهمیت نقش آنها را بازگنمودند. بنابراین هدف پژوهش حاضر بررسی جایگاه زن در خانواده در تمدن اسلامی با تأکید بر بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی و تحلیل مقام و منزلت زن در نهاد خانواده است.

واژه های کلیدی: بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، تمدن اسلامی، خانواده، زنان.

-۱ مقدمه

زنان در طول تاریخ گاهی مورد احترام و ارزش و گاهی مورد ظلم و سمت قرار گرفته اند. اسلام بت جاهلانۀ زمانه را شکست و ضمن احترام به خصوصیات و عواطف و احساسات زنان، راه رشد و تعالی آنان را در تمامی عرصه ها گشود. یکی از جایگاههای والای زن در اجتماع بشر نقش مهم او در خانواده است که در شکل گیری اجتماع و تمدن، تأثیری به سزا دارد. اسلام به زنان، شخصیتی باکرامت و مقامی والا بخشید. بیانیه گام دوم انقلاب به مثابه منشوری برای دومین مرحله خودسازی، جامعه پردازی و تمدن سازی است که در آن به تبیین دستاوردهای چهل سال گذشته پرداخته شده است. بیانیه گام دوم انقلاب با مطلع تمدن نوین اسلامی، زن مسلمان را به عنوان یک فعال و اثرگذار در حوزه های فردی، خانوادگی و اجتماعی وارد عرصه فعالیت کرده است. در این بیانیه مقام معظم رهبری، می فرماید: «زنان، این عناصر فضیلت و ارزشهای الهی دارای برکات زیادی هستند و به عنوان نیمی از جامعه بشریت، همواره بیشترین بار مشکلات را بر دوش می کشند و به نوعی شریک غم خانواده می باشند» در مورد اهمیت و ضرورت جایگاه زن در خانواده، از آنجا که سعادت و شقاوت جامعه در گرو تأمین سلامت یا عدم سلامت خانواده و زنان است لذا زن مسلمان امروز در گام دوم انقلاب با عزمی جزم تر مسیر تمدن نوین اسلامی را تا رسیدن به مرزهای مطمئن ظهور، دنبال خواهد کرد. همچنان زنان از حق و مسئولیت مشارکت در امور جامعه و نظارت بر آن برای هدایت جامعه به سوی معنویت و فضایل اخلاقی استفاده خواهند کرد. بنابراین تبیین و تحلیل بیانیه گام دوم و ترسیم نقشه راه، جایگاه و تکلیف زنان براساس آن برای چهل سال دوم ضروری و غیرقابل اجتناب می باشد، تا در راستای آرمان بزرگ ایجاد تمدن نوین اسلامی نیز گام برداشته شود. بنابراین پرداختن به چنین پژوهش های و استفاده از یافته های آنها برای دست اندرکاران امور خانواده به منظور ارج نهادن بر جایگاه مقدس زنان در خانواده امری ضروری و اجتناب ناپذیر است و به سعادت جامعه کمک می نماید. ازسوی دیگر بی توجهی و غفلت از انجام چنین پژوهش های به نادیده گرفته شدن تکریم مقام زن و جایگاه آنها در نهاد خانواده منجر می شود که در این صورت تمام جامعه متضرر خواهند شد. اگر به پیشینه جایگاه زنان در خانواده و جامعه اسلامی توجه کنیم خواهیم دید که اسلام، اهمیت ویژه ای برای مادران قائل شده است و در قرآن کریم، ضمن سفارش نیکی به پدر و مادر، برای مادر جایگاه ویژه ای قرار می دهد. سیمبرو رضاپور (۱۳۹۷) در مقاله ای با عنوان جایگاه زنان در گفتمان رهبران انقلاب اسلامی ایران نشان دادند که رهبران انقلاب به ترفیع جایگاه زن در همه شئون زندگی فردی، اجتماعی و سیاسی تأکید می کردند. از نقاط ضعف این پژوهش آن است که بعد خانوادگی یعنی به نقش و جایگاه زن در خانواده نپرداخته است. جایگاه زن در گذر تاریخ و سیری در حقوق آن عنوان تحقیقی است که توسط حیدری و ابراهیمی نسب در سال (۱۳۸۹) نوشته شده است. یافته های این تحقیق نشان داد که زن به جز دوره هایی، که در پرتو وحی، ارزش یافته و انسان انگاشته شده به گونه ها و درجات متفاوت، عنصری غیر انسانی، نیمه انسانی، طفیلی، بدون حق و یا با کمترین حق، فرض شده است. از نقاط ضعف این پژوهش آن است که به نمونه های تاریخی اشاره نکرده و تاریخ را کلی در نظر گرفته است. نقش و جایگاه زنان در جامعه پردازی اسلامی؛ با تأکید بر بیانیه گام دوم انقلاب عنوان مقاله ای است (۱۳۹۹) که توسط کاردوانی، نوشته شده است. یافته های این مقاله نشان می دهد زنان به واسطه نقش و جایگاه تربیتی در خانواده در تغییر ارزشها، باورها و رفتارها در جامعه مؤثر هستند. از نقاط ضعف این پژوهش آن است که به جایگاه زنان در خانواده کمتر پرداخته است. مهمترین تفاوت مقاله حاضر با مقالاتی که در پیشینه آورده شده این است که جایگاه زنان در خانواده در تمدن اسلامی در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی در ابعاد و مؤلفه های مختلف (علم و پژوهش، معنویت و اخلاق، اقتصاد، عدالت و

مبارزه با فساد و سبک زندگی) بررسی کرده است. روش تحقیق در این مقاله، روش کتابخانه‌ای و مبتنی بر توصیف و تحلیل فرمایشات مقام معظم رهبری در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی است.

با توجه به بررسی اسناد کتابی، مقالات، متن سخنرانیها و مواردی از اینگونه سعی شده که اطلاعات مختلف جمع‌آوری و سپس محقق نسبت به ارائه و کنکاش آنها مبادرت کند. در این تحقیق هدف اصلی تشریح جایگاه زنان در خانواده و تمدن اسلامی با تأکید بر بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی و نظرات مقام معظم رهبری می‌باشد. سوال اصلی در این پژوهش آن است که جایگاه زن در خانواده در تمدن اسلامی مبتنی بر بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی چگونه بوده است؟

۲- مفهوم‌شناسی

۲-۱- بیانیه گام دوم انقلاب

بیانیه گام دوم انقلاب، بیانیه‌ای از سوی رهبر جمهوری اسلامی ایران، سید علی خامنه‌ای است که به مناسبت چهلمین سالگرد پیروزی انقلاب در تاریخ ۲۲ بهمن ۱۳۹۷ صادر گردیده‌است و در آن بر «استمرار راه انقلاب ۵۷» به تبیین دستاوردهای چهل سال گذشته می‌پردازد. او در این بیانیه با هدف «جهاد بزرگ برای ساختن ایران اسلامی بزرگ» توصیه‌هایی ارائه می‌دهد. در این بیانیه، خامنه‌ای، مردم و به ویژه جوانان را مورد خطاب قرار می‌دهد و به توضیح و روشن کردن مسئله‌ی برداشتن «گام دوم» به سوی «آرمان‌های انقلاب ۵۷» در هفت فصل می‌پردازد.^۱

۲-۲- تمدن اسلامی

تعریف لغوی: این واژه از اصل عربی «مدینه» گرفته شده و به معنای اقامت در شهر و خو گرفتن به اخلاق مردم آن به کار رفته است.^۲ هنری لوکاس^۳ در دیباچه کتاب تاریخ تمدن، تمدن را پدیده‌ای درهم تنیده می‌داند که تمام رویدادهای اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و حتی هنر و ادبیات را در بر می‌گیرد.^۴ تمدن پژوهانی مانند آلفرد وبر^۵ تمدن را با کارکردهای عینی، فنی و اطلاعاتی جامعه یکی می‌دانند.^۶

تعریف اصطلاحی: تمدن اسلامی با اساس نگرش توحیدی، تمدنی است ایدئولوژیک با مجموعه‌ای از ساخته‌ها و اندوخته‌های معنوی و مادی جامعه اسلامی که انسان را به سوی کمال معنوی و مادی سوق می‌دهد.^۷

۲-۳- خانواده

تعریف لغوی: خانواده به معنای خاندان، دودمان، اهل خانه، زن و فرزند و فامیل معنا شده است.^۸ خانواده در فارسی معادل «اهل» در کلام عرب است. اهل الرجل: یعنی کسانی که نسبی یا دینی یا چیزی همانند آن، مثل خانه‌ای، شهر و بنایی ایشان

۱. راجی و خاتمی، بیانیه‌ی راهبردی مقام معظم رهبری در خصوص گام دوم انقلاب اسلامی، ص ۳.

۲. المصطفوی، التحقيق، ج ۱، ص ۵۵.

۳. Henry Lucas

۴. لوکاس، ۱۳۸۲، ج ۱، ص ۷.

۵. Alfred Weber

۶. آشوری، تعریف‌ها و مفهوم فرهنگ، ص ۳۵.

۷. شریعتی، مجموعه آثار (تاریخ تمدن)، ج ۱، ص ۱۲.

را با یکدیگر جمع و مربوط می‌کند و آنها را اهل و خانواده آن شخص گویند. پس اهل الرجل در اصل کسانی هستند که مسکن و خانه ای واحد، آنها را در یک جا جمع و فراهم می‌آورد.^۹

تعریف اصطلاحی: خانواده، نهادی است که بر پایه ازدواج مرد و زن شکل می‌گیرد و با تولیدمثل، توسعه می‌یابد. این نهاد، اساس سازندگی شخصیت انسان و مهم‌ترین عامل تکامل جامعه بشر است و از این رو، اسلام، که برنامه‌ی تکامل انسان است برای تأسیس و تحکیم این نهاد سرنوشت‌ساز و پیشگیری از فروپاشی آن، رهنمودهای بسیار مهمی ارائه کرده است.^{۱۰} و یا گروهی است متشکل از افرادی که از طریق پیوند زناشویی، هم‌خونی یا پذیرش، با یکدیگر به عنوان شوهر، زن، مادر، پدر، برادر، خواهر و فرزند در ارتباط متقابلند و فرهنگ مشترکی پدید آورده و در واحد خاصی زندگی می‌کنند.^{۱۱}

۴-۲- زن

تعریف لغوی: واژه زن در لغت نامه دهخدا از ریشه پهلوی "ژن" است؛ و با ژینای یونانی از یک اصل می‌باشد؛ و در اوستا "جنی" بوده است.^{۱۲} و گمان می‌رود با واژگانی چون "ژی" - که صورتی از "زی" و "جی" به معنای جان و زندگی است - "زه" به معنای زادن؛ چنانکه گویند درد زه، یعنی درد زادن.^{۱۳} و زن همواره در بسیاری از فرهنگها مظهر و نماد زایش است. براساس دیکشنری آکسفورد التین، زن، همتای واژه "femina" است؛ و در برابر واژه "vir" قرار می‌گیرد.^{۱۴} و یا در تعریفی دیگر مؤنث از ریشه «أنث» در اصل به معنای نرمی است و از آن‌جا که در جنس زن نوعی نرمی و لطافت وجود دارد این واژه بر او اطلاق شده است.^{۱۵}

تعریف اصطلاحی: انسان ماده و ماده ای از نوع بشر و مرأه و نساء و خاتون و بانو. زوجه و عیال شخص.^{۱۶} انسان ماده را می‌گویند، که در مقابل آن واژه مرد قرار می‌گیرد و نیز به معنای جفت مرد می‌آید که در عربی به آن زوجه می‌گویند.^{۱۷}

۹. عمید، فرهنگ عمید، ص ۴۲۳.

۱۰. راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، ص ۹۶.

۱۱. محمدی ری‌شهری، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، عربی- فارسی، ص ۱۱.

۱۲. ساروخانی، دائرةالمعارف علوم اجتماعی، ص ۸۵.

دهخدا، لغت نامه دهخدا، ص ۹/۱۱۲۹۳۴.

۱۳. همان، ص ۱۳۰۲۴.

۱۴. Murray, Oxford English Dictionary, P193

۱۵. المصطفوی، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، ج ۱، ص ۱۹۵۶.

۱۶. نفیسی، فرهنگ نفیسی، ج ۳، ص ۱۱۷۷۷.

۱۷. عمید، فرهنگ فارسی عمید، ص ۳۰۶.

۳- یافته های تحقیق

مسئله ی زن در تاریخ ایران در برهه های مختلف ابعاد و زوایای گوناگونی داشته است که در دل تاریخ تحولات ایران می توان ردپای قرائتهای گوناگون پیرامون آن را یافت. درحقیقت، انقلاب اسلامی با تکیه بر بنیانهای فکری شیعی توانست در موضوع زن بیشترین قرابت با مختصات زن ایرانی مسلمان را داشیه باشد و وقوع انقلاب به خلق هویتی نوین از این زن در دوران انقلاب و بعد از آن در دوران دفاع مقدس منجر شد. در شکل گیری و استمرار این جریان، امام خمینی و آیت الله خامنه ای به عنوان نظریه پردازان انقلاب و خلق کنندگان هویت نوین زن محسوب می شوند. در این مسیر، رهبرانقلاب، به عنوان هدایت کننده ی انقلاب طی سه دهه گذشته، جریان انقلاب را در مسیر مورد نظر حفظ کرده و در این میان حرکت تعریف شده انقلاب در منظومه فکری ایشان و در یک نظم منطقی و نظاممند و منسجم دنبال شده است. بهتر است ابتدا به تعریف زن از نظر مقام معظم رهبری، ویژگیهای زنان مسلمان در منظومه فکری آیت الله خامنه ای، نقش و جایگاه زنان در خانواده، نقش و جایگاه زنان در تمدن اسلامی، نقش و جایگاه اجتماعی زنان، نقش و جایگاه زنان در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، نقش و جایگاه زنان با توجه به مؤلفه های بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی پرداخته شود؛ ابتدا تعریف زن از نظر رهبری را بررسی می کنیم.

۳-۱- تعریف زن و ویژگیهای زنان مسلمان از نظر مقام معظم رهبری

منظومه ی فکری آیت الله خامنه ای، درمورد تعریف زن مسلمان عبارت است از عقیف، محجبه و شریف و در متن و مرکزبودن. یعنی زنان مسلمان می توانند سنگر خانواده را پاکیزه نگاه داشته و در عرصه سیاسی و اجتماعی نیزسنگرسازی های جدید نمایند و فتوحات بزرگ به ارمغان بیاورند. زنانی که اوج احساس و لطف و رحمت زنانه را با روح جهاد و شهادت و مقاومت درآمیختند و مردانه ترین میدانها را با شجاعت و اخلاص و فداکاری خود فتح کردند. در انقلاب اسلامی و در دفاع مقدس، زنانی ظهور کردند که می توانند تعریف زن و حضور او در ساحت رشد و تهذیب خویش و در ساحت حفظ خانه سالم و خانواده متعادل و در ساحت ولایت اجتماعی و جهاد امر به معروف و نهی از منکر و جهاد اجتماعی را جهانی کنند و بن بستیهای بزرگ را درهم بشکنند. این تعریف شامل چهار صفت کلیدی است: عقیف، محجبه و شریف، در متن و مرکز. مفهوم عقیف اولین ویژگی برجسته الگوی سوم است و محجبه بودن قالبی است برای تجلی عفاف در زن مسلمان و لذا زنی که به صفت عقیف بودن مزین است باید با حجاب متجلی شود و تکامل یابد. شریف بودن در همنشینی با محجبه بودن استفاده می شود و این قرابت و همنشینی نیز در جهت ترسیم وجوه خاص زن مسلمان در نسبت با دیگر زنان در ابعاد روحی و جسمی است. در متن و مرکز بودن زن مسلمان نیز ویژگی و صفتی است که صرفاً به منزله پیشنهاد و توصیه ای جهت اقدام و عمل عنوان نمی شود، بلکه به منزله صفت و ویژگی خاص زن مسلمان مد نظر است. این زن در بیان آیت الله خامنه ای در تقابل با الگوی شرقی و غربی است. درحقیقت، عینیت انسان تراز انقلاب اسلامی در صورت زنانه خود با عنوان «الگوی سوم» مطرح شده است. زن در تعریف غالباً شرقی، همچون عنصری در حاشیه و بی نقش در تاریخ سازی، و در تعریف غالباً غربی، به مثابه موجودی که جنسیت او بر انسانیتش می چربد و ابزاری جنسی برای مردان و در خدمت سرمایه داری جدید است، معرفی می شد. زنان انقلاب و دفاع مقدس نشان دادند که الگوی سوم «زن نه شرقی، نه غربی» است.^{۱۸}

۱۸. بیانات مقام معظم رهبری در پیام به کنگره هفت هزار زن شهید

همچنین اگر به نمونه های از تعریف قرآن از زنان توجه کنیم خواهیم دید که قرآن کریم از زنان بزرگی که در ساختن تاریخ ایفای نقش کرده اند، به نیکی یاد کرده است. همسران آدم، ابراهیم و مادران موسی و عیسی (علیهم السلام) نمونه هایی از زنان مورد تکریم و تجلیل در قرآن هستند. اگر از همسران نوح و لوط به عنوان افراد ناشایست یاد می کند و می فرماید: «ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِّلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأةَ نُوحٍ وَامْرَأةَ لُوطٍ...؛ خداوند برای کسانی که کافر شده اند به همسر نوح و همسر لوط مثل زده است».^{۹۱} از همسر فرعون به عنوان زنی بزرگ یاد می فرماید که در عین همسری فرعون، شخصیت و کرامت خویش را از یاد نبرد «وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِّلَّذِينَ آمَنُوا امْرَأةَ فِرْعَوْنَ...؛ و برای کسانی که ایمان آورده اند خدا همسر فرعون را مثل آورده». ^{۹۲} استاد مطهری بیان می دارد که قرآن، سرشت و خلقت نخستین زن را احترام آمیز می داند و سرشت زن و مرد را دوگانه ندانسته است. قرآن با کمال صراحت در آیات متعددی می فرماید که «یاایها الناس اتقوا ربکم الذی خلقکم من نفس واحدة وخلق منها زوجها وبثّ منهما رجلاً کثیراً ونساءً...؛ زنان را از جنس مردان و از سرشتی نظیر سرشت مردان آفریده ایم». ^{۹۳} اسلام با تعالیم آسمانی خود احیاگر حقوق زن است، به ویژه قرآن در عصر نزولش گام های بلند و اساسی را به سود زن و حقوق او برداشت، ولی هرگز در این میان زن بودن زن و مرد بودن مرد را نادیده نگرفت، بلکه زن را همان گونه دید که در طبیعت هست. زن در قرآن همان زن در طبیعت است. کتاب تشریع (قرآن) با کتاب تکوین (طبیعت) یک برداشت را ارائه کرده اند.^{۹۴}

۱-۳-۱- عقیف بودن

عقیف بودن^{۹۵} اولین ویژگی برجسته در معرفی زن مسلمان است، در عرف عرب حالت خویشتن داری، عفت نامیده می شود که زینت او می گردد و نقطه ضعف ظاهری او را می پوشاند. البته عفاف و عفت تنها به معنای خویشتن داری در برابر آلودگی های جنسی نیست آن گونه که در فارسی امروز ما معنا می شود، بلکه از نظر واژه عربی، هرگونه خویشتن داری در مقابل گناه و کار خلاف را فرا می گیرد. خداوند درباره جمعی از فقرای آبرومند و با ایمان می فرماید: «يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ؛ شخص نادان آن ها را بر اثر عفت، غنی و ثروتمند می پندارد».^{۹۶} بنابراین «عفت» به معنای خودداری کردن از حرام و هرگونه کار خلاف است؛ خواه در مسائل جنسی باشد یا غیر آن.^{۹۷} ذکر تبیین این مفهوم می توان به کلام حضرت علی (ع) در نهج البلاغه اشاره کرد که فرمود: «وَلَا يَعْقُونَ عَنْ عَيْبٍ؛ و نه خود را از عیب بر کنار می دارند».^{۹۸} در این فراز «يعقون» از ماده «عفاف» (بر وزن ثواب) در اصل به معنای خودداری کردن از کارهای نارواست.^{۹۹} دکتر همین زمینه، آیت الله خامنه ای می

۹۰. التّحریم: ۹۰.

۹۱. التّحریم: ۹۱.

۹۲. نساء: ۹۱.

۹۳. مطهری، نظام حقوق زن در اسلام، ص ۱۱۱.

در مقاله ای از نویسنده با عنوان «چگونگی و حد و حصر رابطه دختر و پسر قبل از ازدواج از نظر آیات و روایات» در مجله پژوهش های ۲۲ معاصر در علوم و تحقیقات، سال سوم، شماره ۲۷، مهر ۱۴۰۰ به چاپ رسیده ملاحظه فرمایید.

۹۴. بقره: ۴۷۳.

۹۵. مکارم شیرازی، پیام امام امیرالمومنین علیه السلام، ج ۱۴، ص ۴۲۳.

۹۶. نهج البلاغه: خطبه ۸۸.

۹۷. مکارم شیرازی، نهج البلاغه با ترجمه فارسی روان، ص ۱۷۲.

فرمایند: «عظمت زن آن است که بتواند حجب و حیا و عفاف زنانه‌ی خود را که خدا در جبلت او به ودیعه نهاده است، حفظ کند؛ این را بیامیزد با عزت مؤمنانه، بیامیزد با احساس تکلیف وظیفه؛ آن لطافت را در جای خود به کار ببرد، آن تیزی و برندگی ایمان را هم در جای خود به کار ببرد. این ترکیب ظریف فقط مال زن‌هاست. این امتیازی است که خدای متعال به زن داده است».^{۲۸} بنابراین، حفظ عفت به معنای حفظ روح از هرگونه ناپاکی بوده و توجه ابتدایی به این موضوع نشان دهنده اهمیت رشد معنوی زن در گفتمان انقلاب اسلامی است. برهمین پایه، همه فعالیتها باید ناظر به رشد زن در ابعاد انسان کامل مشخص شود؛ به طوریکه ایشان توصیه می‌کنند «جامعه و خود زنان باید به این امر اهتمام ورزند».^{۲۹}

۲-۱-۳- محجبه بودن

واژه حجاب از ریشه حجب، هفت مرتبه در قرآن استعمال شده است. در معنای این واژه در کتب لغت چنین آمده است: «پرده ای که مانع دیدن باشد، چه ظاهری باشد چه معنوی. درواقع، بازداشتن و ممانعت از دسترسی و رسیدن به چیزی را پوشش گویند». اصل حجاب اسلامی به منزله یکی از نمادهای خاص و ویژگیهای اختصاصی زن مسلمان ایرانی است که در بیان اهمیت این ویژگی خاص آیت الله خامنه ای می‌فرمایند: «زن مسلمان زنی است که هم دین خود را، حجاب خود را، زنانگی خود را، ظرافت‌ها و رقت‌ها و لطافت‌های خود را حفظ می‌کند؛ هم از حق خود دفاع می‌کند؛ هم در میدان معنویت و علم و تحقیق و تقرب به خدا پیشروی می‌کند؛ هم در میدان سیاسی حضور دارد. این می‌شود الگویی برای زنان».^{۳۱} «ما زن را به عفت، به عصمت، به حجاب، به عدم اختلاط و آمیزش بی‌حد و مرز میان زن و مرد، به حفظ کرامت انسانی، به آرایش نکردن در مقابل مرد بیگانه دعوت می‌کنیم. این بد است؟ این کرامت زن مسلمان است. این کرامت زن است. زن‌های مؤمن در جامعه‌ی ما سعی کنند قدر زن ایرانی مسلمان را بدانند... زنی که خود را در دامنه‌ی قله‌ای می‌داند که در اوج آن فاطمه‌ی زهرا قرار دارد. این زن باید از این بازیچه‌های فراهم آمده‌ی تمدن غربی رو بگرداند و به آن بی‌اعتنایی کند».^{۳۲}

۳-۱-۳- شریف بودن

شرف به معنای بزرگواری و بلندمرتبگی است. این کلمه در اصل به معنای بلندی و مکان بلند است. به فرد بلند مرتبه و بزرگوار شریف گفته می‌شود. شریف همچنین از صفات خداوند است. شریف (در عربی به معنی نجیب، مهتر و همچنین رفیع و قوی در مقابل وضع و ضعیف) در بین اعراب عنوان هر مردی است که به سبب مفاخر اجدادی خویش از اشخاص عادی برتر شمرده شود. این برتری، که از طریق پدر به پسر منتقل می‌شود، «شرف» خوانده می‌شود. قبل از اسلام، در میان اعراب شرط «شرف» آن بوده که در سلسله نیاکان پدری شخص، چند تن صاحب مفاخر باشند.^{۳۳} توجه به مفهوم شرافت در کنار محجبه بودن بیانگر ارتباط تنگاتنگ بین این دو مفهوم است؛ به صورتی که حجاب نشان دهنده شرافت زن است و از سوی دیگر زن شریف زنی است که به واسطه رتبه بلندمرتبه خود را ملعبه دست مردان نمی‌نماید.

۱. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار گروه کثیری از پرستاران نمونه‌ی کشور به مناسبت میلاد حضرت زهرا^{۲۹}

۲. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار جمعی از بانوان^{۳۰}

۳. محمد، تبیین اللغات لتبیین الایات یا فرهنگ لغات قرآن، ج ۱، ص ۴۰۴

۴. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار گروه کثیری از بانوان^{۳۱}

۵. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با جمع کثیری از بانوان شهرهای تهران، اصفهان و قم

۶. طریحی، مجمع البحرین، ج ۲، ص ۱۰۱

همچنین، این همراهی نشان می دهد مسئله حجاب در مفهومی فراتر از تکلیف و وظیفه با توجه به شأن و جایگاه زن تعریف می شود و مهمترین مؤلفه در تهاجم به غرب در حوزه زنان از همین منظر است. زن غربی با سوء استفاده مادی وسیعی دچار تحقیر و توهین شده است و شأن و جایگاه حقیقی خود را از دست داده است. شریف بودن، به عنوان ویژگیهای که کمتر مورد توجه واقع می شود، در ارتباط تنگاتنگ با سعه وجودی فرد و ارتقای روحی و معنوی زن است.^{۳۴}

۴-۱-۳- در متن و مرکز

آخرین عبارت مفهومی که آیت الله خامنه ای در توصیف زن انقلاب اسلامی عنوان می کند عبارت در «متن و مرکز بودن» است. در متن و مرکز بودن ناظر بر ویژگی خاص احیاکنندگی زنان به واسطه انقلاب اسلامی است که در متن انقلاب، زنان در متن و مرکز تغییر و تحولات قرار گرفتند. نقش آفرینی زنان در متن و مرکز، و نه حاشیه، نقطه عطف انقلاب اسلامی در ترسیم نقش و جایگاه زنان است. توجه به این بعد از فعالیت زنان در گفتمان انقلاب اسلامی در بیانات رهبر معظم انقلاب به وضوح دیده می شود. این متن و مرکز بودن در سه عرصه اصلی تعریف می شود: عرصه رشد و تهذیب خویش، عرصه خانه سالم و خانواده متعادل و عرصه ولایت اجتماعی، جهاد امر به معروف و نهی از منکر. تعمیق این مفاهیم و فهم ارتباط این ویژگیها با یکدیگر یکی از موارد مهمی است که می تواند به مادرشناخت ویژگیها و جایگاه زن مسلمان از نظر مقام معظم رهبری کمک نماید.^{۳۵}

۲-۳- نقش و جایگاه زنان در خانواده^{۳۶}

وجود خصوصیت شدید عواطف در زنان باعث شده تا بیشترین تاثیرگذاری در کانون خانواده از سوی این عضو صورت گیرد. از این رو، دامن مادر اولین مرکز و محل تربیت کودک است. این نقش اولیه و سازنده مادر در ساختار شخصیت فرزند است که باعث می شود مرد از دامن زن به معراج رود و یا زنان و مردان بزرگ و موثر در جامعه و در تاریخ به وجود آیند. امام خمینی در مقام اهمیت چنین جایگاهی می فرماید: «زن مربی جامعه است، از دامن زن انسانها پیدا می شوند. مرحله اول مرد و زن صحیح، از دامن زن است. مربی انسانها زن است. سعادت و شقاوت کشورها بسته به وجود زن است. زن با تربیت صحیح خودش انسان درست می کند و با تربیت صحیح خودش کشور را آباد می کند. مبدأ همه سعادتها از دامن زن بلند می شود. زن مبدأ همه سعادتها باید باشد».^{۳۷} «زن مظهر تحقق آمال بشر است. زن پرورش دهنده زنان و مردان ارجمند است. از دامن زن مرد به معراج می رود. دامن زن محل تربیت بزرگ زنان و بزرگ مردان است».^{۳۸} «در حوزه حیات خانوادگی نیز، محور و کانون خانواده زن است. آیت الله خامنه ای در این باره می فرماید: «درعین حال مدیر خانواده زن است، محور کانون خانواده زن است، مهمتر از همه مشاغل زن، مادری، همسری و ایجاد آرامش و سکینه است. وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا؛ مایه سکونت و آرامش است»^{۳۹} این خصوصیت زن در اسلام است و در روز زن این چیزها را بایستی انسان توجه کند. مهمترین

دیدار جمعی از مداحان . بیانات مقام معظم رهبری نذرا

. خادمی و نقی زاده، مدل مفهومی موضوع زن در گفتمان انقلاب اسلامی، ص ۴۷۱

در مقاله ای با عنوان «نقش محبت به همسر در سبک زندگی اسلامی و تحکیم خانواده بر اساس رساله حقوق امام سجاد علیه السلام» چاپ شده از نویسنده در مجله علمی پژوهش در علوم انسانی و مطالعات اجتماعی، شماره ۱۹، بهار ۱۳۹۹ مراجعه فرمایید.

. خمینی، صحیفه امام، ج ۷، ص ۳۳۹

. همان، ص ۳۴۱

. الأعراف: ۴۸۹

برداشتی که از نقش و جایگاه زنان در خانواده می توان کرد آن است که زن در کانون خانواده در حکم چراغ فروزانی است که نور عاطفه را در فضای خانه می پراکند و محیط خانواده را، از نظر ارزش های عاطفی، غنای بیشتری می بخشد. در یک پیوند سالم زنشویی، قبل از همه مرد می تواند از فروغ عاطفی زن برخوردار شود و در تقویت عاطفی و تلطیف روحی خود از آن سود جوید. اما نقش اصلی زن زمانی است که به عنوان «مادر» در کانون خانواده به ایفای نقش می پردازد. عاطفه مادری، اوج عاطفه انسان است و نظیری برای آن نمی توان یافت.

۳-۳- نقش و جایگاه زنان در تمدن اسلامی

تمدن اسلامی^{۴۱} در زمانی کوتاه به ویژه در دوران طلایی حکومت عباسی با اهتمام و نقش آفرینی مردان و زنان شیعی در مناطق تحت حکومت آل بویه در قرن چهارم هجری در نقاط تحت حاکمیت این خاندان گسترش یافت.^{۴۲} در این دوره فعالیت حوزه های مختلف علمی-پژوهشی امکان عرضه معارف شیعی در صحنه رقابت میان مذاهب مختلف اسلامی، تقویت حضور شیعیان از جمله زنان در فعالیتهای مختلف علمی، فرهنگی و ارائه خدمات اجتماعی و مطالبه حقوق مدنی آنها را میسر کرد.^{۴۳} اسلام، نقش زن بر روی زمین را فقط زاییدن نوزاد نمی داند بلکه او بایسته و قادر است که همان اعمال خوبی را که مردان انجام می دهند، انجام دهد. پیامبر (ص) نه تنها خودش معارف آموخته از جانب خدا را بر همسرانش عرضه می کرد بلکه مردان دیگر را نیز امر می کرد تا چنین روشی را در زندگی با همسر اتخاذ کنند. محصول این محافل علمی خانوادگی، همسران اندیشمندی هستند که با ایفای نقش مادری و همسری، در جوار پیامبر (ص) یا ائمه (ع) به مقامات رفیع علمی رسیدند.^{۴۴} که از جمله می توان به ام سلمه، همسر پیامبر (ص)، اشاره کرد که آموخته های خود را به دیگران انتقال می داد.^{۴۵} برخی از زنان صحابی مانند سلمی، همسر ابی رافع نیز روایات پیامبر اکرم (ص) را می شنیدند.^{۴۶} و به دیگران انتقال می دادند. در این روند سیاسی، زنان نیز توانستند به عنوان افراد خلاق، نقش پذیر و تأثیرگذار باشند. هرچند فعالیت آنها برای همه جامعه زنان آن دوره فراگیر نبود و تنها وابستگان به حاکمیت بودند که توان این تأثیرگذاری را داشتند، ولی زمینه های توانمندسازی زنان در پنج حوزه رفاه، دسترسی، آگاهی، مشارکت و کنترل که به معنی توازن قدرت میان زنان و مردان است در جامعه عصر آلبویه دنبال شد.^{۴۷}

بیانات مقام معظم رهبری در دیدار گروه کثیری از بانوان^{۴۸}:

مقاله ای از نویسنده با عنوان «مروری بر تاسیس تمدن اسلامی از ژرف نگری مقام معظم رهبری» در مجله فصلنامه تحقیقات جدید در علوم انسانی، دوره چهارم، شماره ۳۱، زمستان ۱۳۹۹ چاپ شده مراجعه فرمایید.

. کاهن، آل بویه، ص ۴۲

. میرزاقمی، جامع الثنات فی اجوبه المسائل، ص ۹۲

. مؤمن؛ غروی نایینی و نهله، تعالی علمی بانوان در پرتو سیره علوی، ص ۹۹

. موسوی جاجرمی، نقش فقها و متکلمین قرن چهارم هجری در گسترش تشیع در ایران، ص ۹۵

موسوعه طبقات الفقها، ج ۱، ص ۱۹. سبحانی؛

. لانگه، معیارهایی برای تواناسازی زنان، ص ۴۵

با نگاهی به دوره های مختلف تمدن اسلامی در ایران به ویژه دوره آل بویه روشن می شود که حضور زنان در عرصه های اجتماعی مبتنی بر آموزه های وحیانی و سیره پیشوایان معصوم (ع) و از مهمترین و مؤثرترین عوامل در توسعه نفوذ شیعیان در عرصه مدیریت اجتماعی بود. زنان شیعی تحت نظارت و تأیید اهل بیت (ع) و بزرگان امامیه و خاصیت تعلیمی-تبلیغی آموزه های شیعی، نقش مهمی را در تحولات تاریخی این دوران ایفا کردند. در نتیجه، عموم جامعه از توانمندی و ظرفیت های زنان به ویژه در عرصه جهاد فرهنگی و برای تقویت هویت شیعی، توسعه مناسبات اجتماعی، نشر معارف دینی، نهادینه کردن فرهنگ انتظار و حضور مؤثر در دگرگونی های فرهنگی و اجتماعی بهره گرفتند.^{۴۸} زنان شیعی جایگاه مهمی در این رویکرد داشتند و مشارکت فعال آنها در عرصه های اجتماعی بیانگر گرایش به رویکرد نقش اجتماعی و فرهنگی آنهاست. چنانکه اهتمام زنان شیعی برای پیوند با برخی از دانشمندان امامیه که گرایش اصولی و اجتهادی داشتند حضور فعال در عرصه مبارزات فرهنگی و تلاش برای حراست از مظاهر فرهنگی و تمدنی شیعی بیانگر سطح رشد معرفت اجتماعی شیعیان و مواجهه صحیح با مقوله غیبت و انتظار در فعالیتهای اجتماعی و فرهنگی زنان است. زنان با تأثیر تدبیر آگاهانه و مدبرانه بر تربیت در خانواده های شیعی نقشی فعال داشتند چنانکه گروهی از کسانی که منتسب به علویان و شیعیان بودند به عنوان زوج صالح یا زنان مؤمنه شهرت تاریخی یافتند. از جمله می توان ام کلثوم بنت ابی جعفر، محمدبن عثمان عمری (پدر وی)، محمدبن عثمان عمری (دومین نایب خاصه حضرت ولیعصر (عج)) و فاطمه علوی (مادر سید رضی و سید مرتضی) را نام برد.^{۴۹}

با ظهور انقلاب اسلامی، زن ایرانی تحول یافت و تحول آفرید؛ هر روز به سوی رشد و کمال تازه ای راه یافت و در کوره انقلاب آبدیده و استوار شد. زنان مسلمان و متعهد کشورمان برای پیشبرد اهداف انقلاب اسلامی در صحنه های سیاسی - اجتماعی، بسیار فعال و سازنده قدم برداشتند و حرکتهای اجتماعی عظیمی با مشارکت آنان شکل گرفت. با آغاز جنگ تحمیلی فصل دیگری از حیات و حضور زنان آغاز گردید. زنان چون کوهی استوار در برابر مصائب، شداوند و پیامدهای جنگ مقاومت نمودند و علیرغم دشواریهای فراوان و توطئه های بسیار استکبار برای خارج نمودن زنان از میدان سیاسی اجتماعی، از عزت، شرف و منزلت کشورشان دفاع کردند. زنان مسلمان ایران در هنگام جنگ، با ساختن سنگرهای دفاعی، حضور در مساجد برای فراگیری آموزشهای نظامی، شرکت در مراکز پشتیبانی و تدارکات، خدمات رسانی به نیروهای رزمی، تشویق و ترغیب فرزندان، همسران، پدران و برادرانشان برای شرکت در میادین جنگ و حتی حضور مستقیم در برخی جبهه های شهری و...، دفاع قهرمانانه شان را به منصف ظهور رساندند و رسالت و اصالت خود را به جهانیان نشان دادند. فرزندان که به هنگام خردسالی در آغوش پرمهر این مادران در صف تظاهرات شرکت می کردند و شاهد حق طلبی آنان بودند، در زمان جنگ به مردانی با صداقت و خلوص نیت تبدیل شدند و حماسه آفرینی در جبهه های نبرد حق علیه باطل را برعهده گرفتند. زنان با حماسه آفرینی های خود زبان گویای انقلاب بودند. آنها با حضور اسلامی خود در ابعاد مختلف و با داشتن روحیه اسلامی، جبهه های نبرد را پرشور نگه داشتند و در پرتو مقاومت و ایثارگریهای آنها و صبر و شکیبایی در برابر دشواریها و شهادتها، نه تنها پیروزی را رقم زدند، خود به قهرمانان دفاع مقدس تبدیل شدند.^{۵۰}

۴۹. سعیدیان جزی، تحلیل و بررسی نقش اجتماعی زنان شیعی و پیامدهای آن در سده نخستین عصر غیبت، ص ۹۱۹.

۵۰. همان، ص ۹۲۲.

۵۱. عیوضی، انقلاب برای زنان، ص ۴۸.

۴-۳- نقش و جایگاه اجتماعی زنان

اجتماعی بودن زن قطعاً نیازمند لوازمی همچون عقیقه، محجبه و شریف بودن است. شایان ذکر است سه الزام برای حضور زن در عرصه اجتماعی وجود دارد که رعایت این سه می تواند زن را به عنوان عنصر کارآمد در عرصه اجتماعی در نظر بگیرد و ظرفیت او را در این زمینه مورد توجه قرار دهد.^{۵۱} این سه الزام در بیان آیت الله خامنه ای عبارت اند از رعایت اختلاط میان زن و مرد، رعایت اولویت مادری و همسری و حفظ خصوصیات زنانه. ایشان در این باره می فرمایند: «زنها نصف جامعه اند و خیلی خوب است که اگر ما بتوانیم از این نیم جامعه در زمینه اینگونه مسائل استفاده کنیم؛ منتها دو سه تا اصل را باید ندیده نگرفت. یک اصل این است که این کار اساسی راکه کار خانه و خانواده و همسر و کدبانویی و مادری است تحت الشعاع قرار ندهد. دومین مسئله، مسئله محرم و نامحرم است. مسئله محرم و نامحرم در اسلام جدی است».^{۵۲} حضور اجتماعی زن متناسب با شرایط، موقعیت و ویژگیهای هر فرد متفاوت تعریف می شود. شرایط خانوادگی، روحیه و توان خود فرد و نوع علاقه مندی فرد تکلیف او را در موقعیت تعیین می کند. به جرات می توان گفت براساس این رویکرد ارائه نسخه واحد برای همه زنان خطایی استراتژیک بوده است که به منفعل نمودن بخشی از زنان جامعه و درعین حال فعال کردن بدون قاعده بخشی دیگر از جامعه منجر شده است. اسلام مانع مشارکت زنان در فعالیت های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی نمی شود بلکه برای این کار ارزش قائل است. زن از نگاه اسلام، عضوی موثر در اجتماع است و باید مانند مردان در مسائل مهم اجتماعی نقش آفرینی کند. در کل، اسلام جامع ترین و کامل ترین نگرش نسبت به اشتغال و شخصیت و جایگاه اجتماعی زن دارد.^{۵۳}

بنابراین با توجه به تحلیل بیانات و فضای عقیدتی رهبر انقلاب حضرت آیت الله خامنه ای که پیروی از آموزه های اسلامی را سرلوحه رویکرد و رفتار خود قرار داده اند، می توان بر عظمت مقام اجتماعی زنان و تجلیل از دستاوردهای آن ها در زمینه های اجتماعی، تاکید کرد. همچنین رهبر انقلاب به صورت مداوم با مقولاتی چون ارزشهای اسلامی، انسانیت، برابری، مقام مادر، شجاعت، حق و تکلیف قائل شدن برای مشارکت در تعیین سرنوشت زنان تاکید می نمایند و با ترفیع جایگاه زن در همه شئون زندگی فردی، اجتماعی و سیاسی، معتقدند زنان باید عهده دار وظیفه ساخت و حفاظت از نظم اجتماعی مبتنی بر اسلام و ارزشهای الهی باشند.

۵-۳- نقش و جایگاه بانوان در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی

با مطالعه هدفمند بیانیه گام دوم، درمی یابیم که پنج بستر علم و پژوهش، معنویت و اخلاق، اقتصاد، عدالت و مبارزه با فساد، و سبک زندگی از توصیه های هفت گانه ای است که در بیانیه، در تحقق جامعه اسلامی تبیین می شود. بر این پایه، زنان در زمینه تحقق موارد موجود در گام دوم جامعه نقش به سزایی خواهند داشت. در نتیجه، زنان برای تعیین جایگاه خود در خانواده و در جامعه بایستی توصیه های هفتگانه را جدی گرفته و سرلوحه امورات خود قرار دهند.^{۵۴} رهبری معتقد است: «اگر

۵۱. خادمی و نقی زاده، مدل مفهومی موضوع زن در گفتار انقلاب اسلامی، ص ۳۷۱

۵۲. بیانات مقام معظم رهبری در سومین نشست اندیشه های راهبردی با موضوع زن و خانواده

۵۳. فرجودی و شاهدهی، جایگاه شغلی زن در خانواده و اجتماع از دیدگاه قرآن، ص ۹۱

۵۴. دستجردی و همکاران، بازشناسی نقش و رسالت زنان و جوانان و تبیین جایگاه فرهنگستان علوم پزشکی در تحقق بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، ص ۳۶۷

کسی با استناد به بینش اسلامی بخواهد زن را از کار علمی محروم کند، از تلاش اقتصادی باز دارد یا از تلاش سیاسی و اجتماعی بی‌نصیب سازد، به خلاف حکم خدا عمل کرده است. زنان به قدری که توان جسمی و نیازها و ضرورت‌هایشان اجازه می‌دهد می‌تواند در فعالیت‌ها شرکت کنند. ایشان می‌فرمایند: «زن هر چه می‌تواند، تلاش اقتصادی، سیاسی و اجتماعی کند، شرع مقدس، مانع نیست؛ البته چون از لحاظ جسمانی، ظریف‌تر از مرد است، لذا ضرورت‌هایی دارد. تحمیل کار سنگین بر زن، ظلم به زن است؛ اسلام این را توصیه نمی‌کند؛ چنان که منع هم نمی‌کند».^{۵۵} از امام علی بن ابی‌طالب (ع) نقل است که فرمود: «الْمَرْأَةُ رِيحَانَةٌ وَلَيْسَتْ بِقَهْرْمَانَةٍ؛ زن گل است؛ قهرمان نیست». «قهرمان یعنی پیشکار و خدمت‌گذار آبرومند؛ ایشان خطاب به مردان می‌گوید: «زنان در خانه‌های شما مثل گلی لطیفند که باید نسبت به آنها با کمال ظرافت و دقت رفتار کنید.

زن، پیشکار و خدمت‌گذار شما نیست که خیال می‌کنید کارهای سنگین را باید به او محول کرد. این، مسئله مهمی است».^{۵۶} با اعلام مقام معظم رهبری در راستای اینکه انقلاب وارد دومین مرحله خودسازی، جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی شده است، باید برای همه اقشار و آحاد مختلف جامعه رسالت خاص خود تعریف شود تا همگان به صورت ید واحد در مسیر تحقق تمدن نوین اسلامی گام بردارند. با وجود اینکه همه امت مخاطب بیانیه گام دوم انقلاب هستند، اما توجه ویژه به حوزه زنان و خانواده به عنوان یکی از ارکان زمینه‌ساز و پایه در بسترسازی این امر بسیار حائز اهمیت است. از آنجایی که برای تحقق کامل تمدن اسلامی دو بخش تولید فکر و پرورش انسان باید تأمین شود، نقش پررنگ زنان قابل چشم‌پوشی نیست بطوری که امام خمینی (ره) نیز با این سخن که «اگر زن‌های انسان‌ساز از ملت‌ها گرفته بشوند، ملت‌ها به شکست و انحطاط خواهند رسید»^{۵۷} به نقش سازنده آن‌ها در حفظ جامعه و تمدن‌سازی تأکید داشتند. اشکال شگرفی از حضور زنان نخبه و حماسه ساز در همه عرصه‌ها در تاریخ به ثبت رسیده و بسیاری از نهضت‌های اجتماعی مدیون حضور و اثرگذاری زنان جریان ساز است که نهضت بزرگ و تأثیرگذاری همچون نهضت عاشورا، گواه شایسته‌ای برای این حضور است و در عصر ما نیز حضور زنان در جریان نهضت تنباکو و مبارزه با استعمار و همچنین انقلاب اسلامی ایران، روح حقایق انسجام بخشی را به کالبد اجتماع دمیده است. به سبب وجود چنین نقش کلید و اثرگذاری است که گام دوم انقلاب و افق ترسیم شده برای آن زنان، جایگاه بسیار ویژه‌ای پیدا کرده است.

۶-۳- نقش و جایگاه بانوان با توجه به مؤلفه های بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی

۱-۶-۳- علم و پژوهش

تمام آیات و روایاتی که درباره ی تحصیل علم و دانش وارد شده، همانند «يَا أَيُّهَا النَّاسُ» و «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا» عمومی است و شامل زن‌ها هم می‌شود. اسلام علم را نور و جهل را ظلمت و علم را بینایی و جهل را کوری می‌داند. در قرآن آمده است: «قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ...؟ بگو آیا چشم نابینای جاهل و دیده بینای عالم یکسان است؟ آیا ظلمات و تاریکی جهالت‌بانور علم و معرفت مساوی است؟». «وَفُتِيَ عِلْمٌ فِي دِينِ الْإِسْلَامِ نَوْرٌ وَبَيْنَايَ اسْتِثْنَاءٌ بِهٖ أَنْ

۱. بیانات مقام معظم رهبری در جمع زنان شهر ارومیه.

۲. نهج البلاغه: نامه ۳۱.

۳. اختر شهر، زن در اندیشه مقام معظم رهبری، ص ۴.

۴. ص ۳۰۰ ج ۶. خمینی، صحیفه امام.

۵. رعد: ۹۶.

بر هر مسلمانی فرض است. آیامی‌توان گفت که از نظر اسلام تنها بر مردها لازم شده که از ظلمت‌خارج شوند و به روشنایی‌برسند، اما زنان چنین وظیفه‌ای ندارند و باید همچنان در ظلمت جهل و نادانی باقی بمانند؟! و نیز پیامبر اکرم نیز فرموده‌اند: «طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ وَ مُسْلِمَةٍ، تحصيل دانش بر هر مرد و زن مسلمانی واجب است».^{۱۱} اکنون که به تعبیر حضرت آیت الله خامنه‌ای، در دومین مرحله خودسازی و جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی هستیم، توجه جامعه بزرگ زنان ایران اسلامی در خصوص نقش آفرینی هایشان در تحقق اهداف بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی مهم است. به صورتی که زنان آگاه و هوشمند با تصرف بر حوزه اندیشه و درک عقلی در موضوعات سیاسی، فرهنگی و اقتصادی زمینه ایجاد حرکت و پویایی هدفمند خود و آینده سازان کشور را در جهت بیداری اسلامی جوامع فراهم می‌کنند. از همین رو پیشنهاد می‌شود زنان در عین حال که در مدیریت خانواده و تحکیم پایه‌های معرفتی و اعتقادی خانواده خود نقش بسزایی دارند بلکه در عرصه اجتماع با عنوان منادین حق با بصیرت‌افزایی و آگاهی‌بخشی به هم‌قشران خود گام موثری در تحقق اهداف گام دوم انقلاب و تمدن نوین اسلامی ایفا کنند.

۲-۶-۳- معنویت و اخلاق

اخلاق، ملکات روحی و صفات باطنی انسان است و البته نیز، اعمال و رفتاری را که از این خلیات و سکنات برمی‌خیزد، اخلاق نام گذارند و گاهی هم، تنها رفتار پسندیده و اعمال ستوده را اخلاق نام می‌نهند. لذا اخلاق دربردارنده فضیلت‌ها و فضائل و نه رذیلت‌ها و رذایل اخلاقی می‌گردد به بیان دیگر، اخلاق یعنی حلم و بردباری، صبر و مقاومت، صدق و صفا، شجاعت و فداکاری، طهارت و پاک‌دامنی و دوری از تکبر و تفرعن.^{۱۲} اهمیت اخلاق در اسلام به مثابه فضائل در آن حد است که پیامبر (ص) فرمود: «أَتَمَّا بُعِثْتُ لَأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ؛ من تنها برای تکمیل فضایل اخلاقی مبعوث شده‌ام».^{۱۳} به برکت انقلاب اسلامی، اخلاق در جامعه ایران رشد کرده و برکات زیادی را به ارمغان آورده و بیشتر از آن را به ارمغان خواهد آورد. کم‌رنگی اخلاق در جامعه پیشروی انقلاب اسلامی، سرعت آن را در درانداختن جامعه تمدنی، کند می‌کند و طوفانی ویرانگر از فساد علیه مشروعیت نظام رقم می‌زند لذا لازم است در کنار دستگاهی کارآمد با نگاهی تیزبین برای نظارت مستمر بر افراد و دستگاه‌ها اخلاق را به مثابه بیدار کردن وجدان‌ها خفته به کار گرفت».^{۱۴} بانوان ایران اسلامی از زمان شکل‌گیری نهضت بزرگ امام خمینی(ره) تا پیروزی انقلاب اسلامی و پس از آن در دوران دفاع مقدس و سپس سازندگی و در عرصه‌های گوناگون کشور از جمله در راهپیمایی‌ها و انتخابات‌ها و همچنین در ساختن ایرانی اسلامی در همه ابعاد آن نقشی ارزنده و مؤثر داشته‌اند. در حرکت‌های جهادی و اقدامات ارزنده و فراز و نشیب‌های انقلاب ما، زنان از پیشگامان بوده‌اند تا جایی که رهبر عظیم‌الشأن انقلاب اسلامی، حضرت امام خمینی، از زنان به‌عنوان رهبران نهضت یاد می‌کنند و می‌فرمایند: «ازدامن زن مردبه معراج می‌رود». پیروزی انقلاب اسلامی وابسته به پیشقدمی و

۱۱. الهامی، علم‌آموزی زن از دیدگاه اسلام، ص ۱۰۴.

۱۲. مجلسی، بحارالانوار، ج ۱، ص ۱۷۲.

۱۳. ص ۳۹. درخشه، نسبت اخلاق و سیاست از دیدگاه امام علی (ع).

۱۴. مجلسی، بحارالانوار، ج ۱۶، ص ۳۱۰.

۱۵. بیانیه «گام دوم انقلاب» خطاب به ملت ایران.

تحول زنان است. از آنجا که معنویت و باورها و رفتارهای معنوی عاملی مؤثر بر سلامت خانواده ها بوده و گرایش به عوامل تهدیدکننده سلامت خانواده راکاهش می دهد و موجب پایداری و توانمندسازی خانواده و تاب آوری و مدیریت مناسب مشکلات در خانواده می شود.^{۵۵} لذا تبیین و تحلیل بیانیه گام دوم در این راستا نیز امری ضروری است، که زندگی اجتماعی و توسعه جامعه، تنها در بستر سلامت معنوی پایدار امکانپذیر است که انسانها در رقابتهای اقتصادی و سیاسی حقوق هموعان خود را رعایت می کنند و به همدیگر احترام می گذارند.

۳-۶-۳- اقتصاد

گام دوم انقلاب با مطلع تمدن نوین اسلامی، زن مسلمان را به عنوان یک فعال و اثرگذار در حوزه های فردی، خانوادگی و اجتماعی وارد عرصه فعالیت کرده است زنان به عنوان همسر و مادر توانایی ایفای رسالت های خود در خانه و جامعه را دارا هستند. صرفه جویی، ساده زیستی، جلوگیری از زیاده روی و چشم و هم چشمی، پرهیز از تشریفات و اشراف زدگی اصلی ترین مبانی زیربنایی در اقتصاد خانه و جامعه است. آموزش ساده زیستی به فرزندان و تکیه بر تولیدات داخلی و انتقال اینگونه آموزه ها به فرزندان اساس تربیت اقتصادی و آموزش های اولیه در اقتصاد مقاومتی است. اقدام به تولیدات خانگی چه در قالب فردی و چه در جایگاه تعاونی های محلی اعم از روستایی یا شهری می تواند گام های مؤثر و سودمندی در کاهش واردات و حتی قطع آنها باشد. در تهیه پوشاک و اقلام مرتبط با انتخاب محصولات داخلی و ارائه الگوهای موردپسند زنان می توانند در تنظیم نیازهای ثانویه پیشگام و پیشرو باشند.^{۶۶} اگر این راستا رهبر معظم انقلاب اسلامی در بیانیه گام دوم انقلاب ضمن برشمردن ظرفیت های مهم کشور در حوزه اقتصادی، روابط خارجی و رفع کاستی ها؛ توصیه ها و الزامات مهمی را برای تحقق اقتصاد قوی که نفوذپذیر و سلطه پذیر نباشد، بیان کرده اند. «اقتصاد یک نقطه ی کلیدی تعیین کننده است. اقتصاد قوی، نقطه ی قوت و عامل مهم سلطه ناپذیری و نفوذناپذیری کشور است و اقتصاد ضعیف، نقطه ی ضعف و زمینه ساز نفوذ و سلطه و دخالت دشمنان است. فقر و غنا در مادیات و معنویات بشر، اثر می گذارد. اقتصاد البته هدف جامعه ی اسلامی نیست، اما وسیله ای است که بدون آن نمی توان به هدفها رسید. تأکید بر تقویت اقتصاد مستقل کشور که مبتنی بر تولید انبوه و باکیفیت، و توزیع عدالت محور، و مصرف به اندازه و بی اسراف، و مناسبات مدیریتی خردمندانه است و در سالهای اخیر از سوی اینجانب بارها تکرار و بر آن تأکید شده، به خاطر همین تأثیر شگرفی است که اقتصاد می تواند بر زندگی امروز و فردای جامعه بگذارد».^{۶۷}

۴-۶-۳- عدالت و مبارزه با فساد

رهبر معظم انقلاب در موضوع زن و خانواده تأکیدات ویژه ای دارند؛ ایشان همچنین الگوی سوم زن نه شرقی نه غربی را برای زن مسلمان ایرانی مطرح می کنند؛ الگویی که می تواند در گام دوم انقلاب به تمام دنیا صادر شود و الگوی سوم زن تراز جمهوری اسلامی ایران را به تمام جهانیان ارائه دهد. ایشان در بخش دیگری می فرمایند: «زنان مسلمان ما باید بدانند که امروز سنگربان ارزشهای اسلامی در برابر وضع جاهلی دنیای غرب هستند و باید با پرورش اسلامی و پیشتاز شدن در میدان علم،

۶۶. بختیاری و همکاران، نقش معنویات بر نظام سلامت خانواده از دیدگاه اسلام، ص ۲۸.

۶۷. کاردوانی، نقش زنان در جامعه پردازی اسلامی؛ با تأکید بر بیانیه گام دوم انقلاب، ص ۳۵.

بیانیه «گام دوم انقلاب» خطاب به ملت ایران.^{۶۷}

فرهنگ، سیاست، اقتصاد از حصار مستحکم فرهنگ اسلامی محافظت نمایند»^۸. «حفظ عدالت که سخت تر از به دست آوردن آن است نیازمند تلاش مداوم و مستمر همه کسانی اند که وعده اسلام به نصرت مسلمانان را باور دارند. جمهوری اسلامی چهل سال را با تلاش برای عدالت به سر برده است. انتقال ثروت و خدمت از مرکز به پیرامون که در راه، برق و آب خودنمایی می کند، غرور آفرین است اما عدالت مورد انتظار جمهوری اسلامی در گام دوم عمیق تر است. آن وقت، عدالت به واکسنی می ماند که با تزریق آن انقلاب اسلامی و جمهوری اسلامی که به تمدن عدالت محور دست یافته را حریفی نخواهد بود. از خصایص عدالت خواهی، فساد و تبعیض زدایی است. در حقیقت، هرکجا عدالت باشد، فساد و تبعیض نیست و تنها در جامعه بدون فساد و تبعیض می توان قدرتی و تمدنی را بنا نهاد که رویین تن شکست ناپذیر است»^۹. لذا در تبیین گام دوم انقلاب اسلامی زنان باید به نقش پیش برنده و تمدن ساز خویش بیش از پیش واقف شوند و دسیسه دشمنان را در حمله به حریم عفاف و حیا و تخریب نظام خانواده باشکست سنگین مواجه کنند. بایستی توده ملت را به هشیاری به رد پای دشمن در حرکات تضعیف کننده خانواده و تخریب جایگاه زنان جلب کرد و این وظیفه تشکل های امور بانوان و حوزه های علمیه خواهران و دفاتر امور بانوان دستگاه های اجرایی و مدرسان آموزش خانواده زن در مدارس است.

۵-۶-۳- استقلال و آزادی

شعار زنان ما در انقلاب اسلامی سه کلمه بود: استقلال، آزادی، جمهوری اسلامی. آنان خواستار استقلال بودند و می خواستند زیر سلطه هیچ کشور و قدرتی نباشند و می خواستند آزاد باشند؛ یعنی در سایه اسلام زیست کنند؛ بنده خدا باشند و عبد و ذلیل دیگران نباشند. جمهوری اسلامی یعنی حکومتی بر اساس اسلام ناب محمدی (ص) می خواستند که ارکانش را توحید و عدل الهی تشکیل داده باشد، و ولایت خدا و پیامبر بر آن حاکم گردد. لذا امام امت (ره) فرمود: «زن و مرد زحمت کشید، به خیابانها ریخت، جورها کشید، خونها داد که اسلام را زنده نگه دارد، برای اسلام خون داد، برای شهادت داوطلب شد، ... آنکه به او رای داد ملت ما، جمهوری اسلامی بود، اسلام مورد نظر بود»^{۱۰}. «استقلال ملّی به معنی آزادی ملّت و حکومت از تحمیل و زورگویی قدرتهای سلطه گر جهان است و آزادی اجتماعی به معنای حق تصمیم گیری و عمل کردن و اندیشیدن برای همه ی افراد جامعه است؛ و این هر دو از جمله ی ارزشهای اسلامی اند و این هر دو عطیه ی الهی به انسانهاست و هیچ کدام تفضّل حکومتها به مردم نیستند. حکومتها موظّف به تأمین این دو اند. منزلت آزادی و استقلال را کسانی بیشتر می دانند که برای آن جنگیده اند. ملّت ایران با جهاد چهل ساله ی خود از جمله ی آنها است. استقلال و آزادی کنونی ایران اسلامی، دستاورد، بلکه خون آورد صدها هزار انسان والا و شجاع و فداکار است؛ غالباً جوان، ولی همه در رتبه های رفیع انسانیت. این ثمر شجره ی طیّبه ی انقلاب را با تأویل و توجیه های ساده لوحانه و بعضاً مغرضانه، نمی توان در خطر قرار داد. همه -مخصوصاً دولت جمهوری اسلامی- موظّف به حراست از آن با همه ی وجودند. بدیهی است که «استقلال» نباید به معنی زندانی کردن سیاست و اقتصاد

۸. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار جمعی از بانوان

۹. بیانیه «گام دوم انقلاب» خطاب به ملت ایران

۱۰. یزدانی، نگاهی به پیدایش انقلاب اسلامی، ص ۸۷

۱۱. خمینی، صحیفه امام، ج ۶، ص ۳۶۹

کشور در میان مرزهای خود، و «آزادی» نباید در تقابل با اخلاق و قانون و ارزشهای الهی و حقوق عمومی تعریف شود.^{۷۲} دین اسلام برنامه ها و تعالیم ناب خود را در زمینه آزادی انسان ها و از جمله آزادی زنان به بشر عرضه داشته است. اسلام با قوانینی دقیق و نظام مند در مورد زنان با حفظ معیارها و ارزش های اخلاقی، آنان را از اسارت و بردگی نجات داده و به سوی جایگاه واقعیشان رهنمون ساخته است. در اسلام مرد و زن در یک صف قرار می گیرند و با الفاظی همچون «یا أَيُّهَا النَّاسُ» و «یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا» مورد خطاب واقع می شوند و با آیاتی همچون «وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ...؛ هر کس کار شایسته‌ای انجام دهد -خواه مرد یا زن- در حالی که مؤمن باشد آنها وارد بهشت می‌شوند»^{۷۳} و «كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ؛ هر کسی در گرو دستاورد خویش است»^{۷۴}.

۶-۶-۳- عزت ملی

«عزت ملی عبارت است از اینکه یک ملت در خود و از خود احساس حقارت نکند. نقطه‌ی مقابل احساس عزت، احساس حقارت است؛ یک ملت وقتی به درون خود به سرمایه‌های خود، به تاریخ خود، به موارث تاریخی خود، به موجودی انسانی و فکری خود نگاه می کند، احساس عزت و غرور کند، احساس حقارت و ذلت نکند».^{۷۵} گام دوم انقلاب و افق ترسیم شده، زنان جایگاه بسیار ویژه‌ای دارند. بانوان ایرانی رسالت‌شان را در پاسداشت آرمان ها و ارزش های اسلامی و انقلابی انجام داده اند. تاریخ انقلاب ما از این نمونه های بارز از حضور زنان نخبه و حماسه ساز در همه عرصه های جهاد و پیشرفت، فراوان دارد. اکنون بانوان ما در دوره ای بی‌نظیر از تبلور گام دیگری از تحقق تمدن نوین اسلامی هستند. گام دوم انقلاب اسلامی که رهبر فرزانه انقلاب در حقیقت با ابلاغ آن نقشه راهی را ترسیم کردند که در آن وظیفه همه اقشار، گروه‌ها و در یک کلام مخاطبان جهان شمول انقلاب اسلامی به نیکی بیان شده است. گام دوم هویت بخش زنانی است که عظمت وجودیشان را با رنگ و لعاب‌های بی مقدار بی تفاوتی عوض نخواهند کرد. زن مسلمان امروز و بانوی ارزشمند ایرانی پرچمدار این مطالبه جهانی است و در گام دوم انقلاب با عزمی جزم تر مسیر تمدن نوین اسلامی را تا رسیدن به مرزهای مطمئن ظهور، دنبال خواهد کرد.^{۷۶} همان گونه که امام (ره) فرموده اند: «زن، انسان است آن هم یک انسان بزرگ. زن مربی جامعه است. از دامن زن انسانها پیدا می شوند. مرحله اول مرد و زن صحیح از دامن زن است. مربی انسانها زن است. سعادت و شقاوت کشورها بسته به وجود زن است. زن با تربیت صحیح، خودش انسان درست می کند و با تربیت صحیح خودش کشور را آباد می کند».^{۷۷}

۷۵. بیانیه «گام دوم انقلاب» خطاب به ملت ایران.

۷۶. غافر: ۴۳۰.

۷۷. مدثر: ۳۸.

۷۸. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با مردم کردستان.

۷۹. کاردوانی، نقش زنان در جامعه پردازی اسلامی؛ با تأکید بر بیانیه گام دوم انقلاب، ص ۳۶.

۸۰. سمیر، جایگاه زنان در گفتمان رهبران انقلاب اسلامی، ص ۹۷.

۷-۶-۳- رسالت زنان در سبک زندگی اسلامی

سبک زندگی عبارت است از مجموعه رفتارها، الگوها و کنش فردی و گروهی که معطوف به ابعاد هنجاری و معنایی زندگی اجتماعی که برگرفته از بسیاری الگوها چه، رفتاری چه مذهبی و چه فرهنگی باشد. که آن را یک سبک زندگی دینی هم می توانیم بنامیم و افراد در یک جامعه اسلامی به عنوان افراد مسلمان باید به آن اعتقاد و به اوامر و نواهی آن عمل نمایند. ما باید در سبک زندگی دینی با تکیه بر منابع معرفتی اسلام به بازخوانی فرهنگ دینی پرداخته، تا به جایگاه مقدسی از سبک زندگی اسلامی و ایرانی در عصر حاضر برسیم باید اندیشمندان اسلامی با نگاهی آینده نگر و با آینده پژوهی، تمام توان خود وارد میدان شده و مباحثی مانند سبک زندگی، با تمرکز در کانون خانواده و مدیریت زنان در آن را پیگیری نمایند الگوی جهان شمول اسلامی تعریف نمایند و در عصر حاضر ارائه دهند تا در فرهنگ کشورهای اسلامی تاثیرگذار و شاهد اتفاقاتی باشیم که بر هیچ کس حتی خود مان نیز اثرات آن پنهان نیست و بسیار ضرورت و اهمیت دارد که به آن پرداخته شود.^{۷۸}

۴- نتیجه گیری

با توجه به این که زن نیمی از پیکر اجتماع است و با در نظر داشتن روند تاریخی در رابطه با زنان می توان جایگاه زنان را در نظام هستی و نقش و تأثیر بسزای آنان را دریافت. بنابراین سزاوار است اگر گفته شود: «همه ی سعادت ها از دامن زن بلند می شود و زن مبدأ همه ی خیرات است» و «اگر زن متحول شود، جامعه متحول می شود.» بنابراین در نظام ارزشی اسلام، خانواده از منزلت و قداست خاصی برخوردار است و در محیط خانواده، زنان مدیریت داخلی این واحد کوچک اجتماعی را به عهده دارند و در سایه تلاش آنان مشکلات خانواده حل می شود. به دلیل اهمیت و قداست مقام و منزلت خانواده از نظر رهبر معظم انقلاب اسلامی، زنان در متن و نه در حاشیه گام دوم هستند. بیانیه «گام دوم انقلاب» نشان می دهد ما در این ۴۰ سال انقلاب اسلامی به بلوغی رسیده ایم که زنان در همه ابعاد دستاوردها و آینده انقلاب و فرصت های کشور در سطر به سطر بیانیه گام دوم تنیده شده اند. زنان ما در متن انقلاب و از نظر رهبری تک تک شان در گام دوم در ابعاد مختلف نقش آفرین هستند. در واقع بیانیه گام دوم عرصه جامعه سازی، تمدن سازی و پیشرفت است. اگر گام دوم را هم ۴۰ سال حساب کنیم باید زنان امروز و مادران جوان ما زنان و مردانی تمدن ساز تربیت و با مستحکم کردن پایه های خانواده زمینه رشد انسان های تمدن ساز را فراهم کنند. اگر به مهمترین عناوین و تیترهای این پژوهش توجه نماییم اولین مورد، تعریف زن و ویژگی های زنان مسلمان از نظر مقام معظم رهبری است که ایشان در تعریف زن مسلمان به عقیقه، محجبه و شریف و در متن و مرکز بودن زنان مسلمان تأکید می کنند و در این تعریف نشان دادند که الگوی سوم «زن نه شرقی، نه غربی» است. دومین مورد، نقش و جایگاه زنان در خانواده است یعنی نقش اصلی زن می باشد که به عنوان «مادر» در کانون خانواده به ایفای نقش می پردازد. سومین مورد، نقش و جایگاه زنان در تمدن اسلامی است با نگاهی به دوره های مختلف تمدن اسلامی در ایران به ویژه دوره آل بویه روشن می شود که حضور زنان در عرصه های اجتماعی مبتنی بر آموزه های وحیانی و سیره پیشوایان معصوم (ع) و از مهمترین و مؤثرترین عوامل در توسعه نفوذ شیعیان در عرصه مدیریت اجتماعی بود. چهارمین مورد، نقش و جایگاه اجتماعی زنان است. در این نقش زن از نگاه اسلام، عضوی مؤثر در اجتماع است و باید مانند مردان در مسائل مهم اجتماعی نقش آفرینی کند. پنجمین مورد، نقش و جایگاه بانوان با توجه به مؤلفه های بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی است. مهمترین مؤلفه

۷۸. همتیان، رسالت زنان در سبک زندگی اسلامی (بیانیه گام دوم انقلاب)، ص ۹۵

های بیانیه گام دوم در بسترهای علم و پژوهش، معنویت و اخلاق، اقتصاد، عدالت و مبارزه با فساد، و سبک زندگی است که به صورت خلاصه تبیین می شود.

الف. علم و پژوهش، تمام آیات و روایاتی که درباره ی تحصیل علم و دانش وارد شده، شامل زن ها هم می شود. بنابراین در دومین مرحله خودسازی و جامعه پردازی و تمدن سازی، توجه جامعه بزرگ زنان ایران اسلامی در خصوص نقش آفرینی هایشان در تحقق اهداف بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی مهم است. ب. معنویت و اخلاق، تأکید مکرر بیانیه گام دوم بر زندگی اجتماعی و توسعه جامعه، تنها در بستر سلامت معنوی پایدار امکان پذیر است که انسانها در رقابتهای اقتصادی و سیاسی حقوق همنوعان خود را رعایت می کنند و به همدیگر احترام می گذارند. ج. اقتصاد، مقام معظم رهبری بارها بر تقویت اقتصاد مستقل کشور که مبتنی بر تولید انبوه و باکیفیت، و توزیع عدالت محور، و مصرف به اندازه و بی اسراف، و مناسبات مدیریتی خردمندانه است تأکید نموده اند. د. عدالت و مبارزه با فساد، عدالت مورد انتظار جمهوری اسلامی در گام دوم عمیق تر است. یعنی، عدالت به واکسنی می ماند که با تزریق آن انقلاب اسلامی و جمهوری اسلامی که به تمدن عدالت محور دست یافته را حریفی نخواهد بود. از خصایص عدالت خواهی، فساد و تبعیض زدایی است. ه. استقلال و آزادی، دین اسلام برنامه ها و تعالیم ناب خود را در زمینه آزادی انسان ها و از جمله آزادی زنان به بشر عرضه داشته است. اسلام با قوانینی دقیق و نظام مند در مورد زنان با حفظ معیارها و ارزش های اخلاقی، آنان را از اسارت و بردگی نجات داده و به سوی جایگاه واقعی شان رهنمون ساخته است. و. عزت ملی، در گام دوم انقلاب و افق ترسیم شده، زنان جایگاه بسیار ویژه ای دارند. بانوان ایرانی رسالت شان را در پاسداشت آرمان ها و ارزش های اسلامی و انقلابی انجام داده اند. زن مسلمان امروز و بانوی ارزشمند ایرانی پرچمدار این مطالبه جهانی است و در گام دوم انقلاب با عزمی جزم تر مسیر تمدن نوین اسلامی را تا رسیدن به مرزهای مطمئن ظهور، دنبال خواهد کرد. ی. رسالت زنان در سبک زندگی اسلامی، ما باید در سبک زندگی دینی با تکیه بر منابع معرفتی اسلام به بازخوانی فرهنگ دینی پرداخته، تا به جایگاه مقدسی از سبک زندگی اسلامی و ایرانی در عصر حاضر برسیم باید اندیشمندان اسلامی با نگاهی آینده نگر و با آینده پژوهی، تمام توان خود وارد میدان شده و مباحثی مانند سبک زندگی، با تمرکز در کانون خانواده و مدیریت زنان در آن را پیگیری نمایند. در آخر مهمترین پیشنهاد های پژوهشی عبارتند از: انجام کار اجتهادی پیرامون نقش و جایگاه اجتماعی زن در اسلام توسط حوزه های علمیه، انجام پژوهشهایی به منظور تکمیل، تفصیل و شاخص سازی بر اساس بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی توسط مراکز پژوهشی حوزه زن و خانواده، ملاحظه تناسب الگوی تکاملی زن و خانواده با الگوی پیشرفت ایرانی، اسلامی توسط مرکز الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت، انجام حمایت های قانونی برای تفکیک اولویت فرصتهای شغلی متناسب با مزیت نسبی زن و مرد با تأکید بر حفظ بنیان خانواده، تشکیل بانک اطلاعات زن و خانواده توسط مراکز پژوهشی حوزه زن و خانواده.

منابع

۱. قرآن کریم
۲. نهج البلاغه
- آشوری، داریوش، تعریف‌ها و مفهوم فرهنگ، تهران: آگه، ۱۳۸۹ ه.ش.
- ابوالفرج اصفهانی، علی بن حسین، الأغانی، ترجمه محمدحسین مشایخ فریدنی، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۴ ه.ش.
- اخترشهر، علی، "زن دراندیشه مقام معظم رهبری"، مجله معارف، ۱۳۸۹ ه.ش، شماره ۷۶.
- الهامی، داوود، "علم آموزی زن از دیدگاه اسلام"، فصلنامه پیام حوزه، ۱۳۷۸ ه.ش، شماره ۲۵.
- بختیاری، افسانه و همکاران، "نقش معنویات بر نظام سلامت خانواده از دیدگاه اسلام"، نشریه اسلام و سلامت، ۱۳۹۸ ه.ش، شماره ۱.
- بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با جمع کثیری از بانوان شهرهای تهران، اصفهان و قم، ۱۳۶۸/۱۰/۲۶، پایگاه اطلاع رسانی دفتر مقام معظم رهبری: Leader.ir.
- بیانات مقام معظم رهبری در جمع زنان شهر ارومیه، ۱۳۷۵/۰۶/۲۸، پایگاه اطلاع رسانی دفتر مقام معظم رهبری: Leader.ir.
- بیانات مقام معظم رهبری در دیدار جمعی از بانوان، ۱۳۷۶/۷/۳۰، پایگاه اطلاع رسانی دفتر مقام معظم رهبری: Leader.ir.
- بیانات مقام معظم رهبری در دیدار گروه کثیری از بانوان، ۱۳۷۹/۶/۳۰، پایگاه اطلاع رسانی دفتر مقام معظم رهبری: Leader.ir.
- بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با مردم کردستان، ۱۳۸۸/۰۲/۲۲، پایگاه اطلاع رسانی دفتر مقام معظم رهبری: Leader.ir.
- بیانات مقام معظم رهبری در دیدار گروه کثیری از پرستاران نمونه‌ی کشور به مناسبت میلاد حضرت زهرا، ۱۳۸۹/۰۲/۰۱، پایگاه اطلاع رسانی دفتر مقام معظم رهبری: Leader.ir.
- بیانات مقام معظم رهبری در سومین نشست اندیشه‌های راهبردی با موضوع زن و خانواده، ۱۳۹۰/۱۰/۱۴، پایگاه اطلاع رسانی دفتر مقام معظم رهبری: Leader.ir.
- بیانات مقام معظم رهبری در پیام به کنگره هفت هزار زن شهید، ۱۳۹۱/۱۲/۱۶، پایگاه اطلاع رسانی دفتر مقام معظم رهبری: Leader.ir.
- بیانات مقام معظم رهبری در دیدار دیدار جمعی از مداحان، ۱۳۹۶/۱۲/۱۷، پایگاه اطلاع رسانی دفتر مقام معظم رهبری: Leader.ir.
- بیانیه «گام دوم انقلاب» خطاب به ملت ایران، ۱۳۹۷/۱۱/۲۲، پایگاه اطلاع رسانی دفتر مقام معظم رهبری: Leader.ir.
- حیدری، حسن؛ ابراهیمی نسب، یوسف، "جایگاه زن در گذر تاریخ و سیری در حقوق آن"، نشریه زن و فرهنگ، ۱۳۸۹ ه.ش، شماره ۵.
- خادمی، عاطفه؛ تقی زاده، فاطمه، "مدل مفهومی موضوع زن در گفتمان انقلاب اسلامی (مطالعه موردی: منظومه فکری آیت الله خامنه‌ای)"، زن در توسعه و سیاست، ۱۳۹۸ ه.ش، شماره ۲.
- خمینی، سید روح الله، صحیفه امام جلد ۶، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، ۱۳۷۸ ه.ش.

- راجی، سید محمد حسین؛ خاتمی، سید محمد رضا، بیانیه‌ی راهبردی مقام معظم رهبری در خصوص گام دوم انقلاب اسلامی، مشهد: زائررضوی، ۱۳۹۷ه.ش.
- درخشه، جلال، "نسبت اخلاق و سیاست از دیدگاه امام علی (ع)"، فصلنامه سیاست، ۱۳۹۱ه.ش، شماره ۳.
- دستجردی و همکاران، "بازشناسی نقش و رسالت زنان و جوانان و تبیین جایگاه فرهنگستان علوم پزشکی در تحقق بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی"، نشریه فرهنگ و ارتقای سلامت فرهنگستان علوم پزشکی ۱۳۸۹ه.ش، شماره ۴.
- دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، تهران: دانشگاه تهران با همکاری روزنه، ۱۳۷۷ه.ش.
- ساروخانی، باقر، دائرةالمعارف علوم اجتماعی، تهران: انتشارات کیهان، ۱۳۷۵ه.ش.
- سعیدیان جزی، مریم، "تحلیل و بررسی نقش اجتماعی زنان شیعی و پیامدهای آن در سده نخستین عصر غیبت"، نشریه زن و جامعه، ۱۳۹۶، شماره ۸.
- سیمبر، رضا، "جایگاه زنان در گفتمان رهبران انقلاب اسلامی"، فصلنامه علمی پژوهشی زن و جامعه، ۱۳۹۷ه.ش، شماره ۲.
- شریعتی، علی، مجموعه آثار (تاریخ تمدن) جلد ۱۱، تهران: دفتر تدوین و تنظیم مجموعه آثار دکتر شریعتی، ۱۳۵۹ه.ش.
- عمید، حسن، فرهنگ عمید، تهران: انتشارات امیر کبیر، ۱۳۸۹ه.ش.
- عیوضی، محمدرحیم، "انقلاب برای زنان"، ماهنامه زمانه، ۱۳۸۵ ه.ش، شماره ۴۸.
- فرجودی، محمد علی؛ شاهی، سامره، "جایگاه شغلی زن در خانواده و اجتماع از دیدگاه قرآن"، فصلنامه علمی - پژوهشی زن و جامعه، ۱۳۸۹ه.ش، شماره چهارم.
- کاردوانی، راحله، "نقش زنان در جامعه پردازی اسلامی؛ با تأکید بر بیانیه گام دوم انقلاب"، کنفرانس ملی مؤلفه‌های تمدن‌ساز در بیانیه گام دوم انقلاب، مشهد، ۱۳۹۹ه.ش.
- کاهن، کلود، "آل بویه"، ترجمه علی بحسرانی، نشریه رشد آموزش، ۱۳۸۳ه.ش، شماره ۱۵.
- لولاور، منصوره؛ شاه مراید زواره، راضیه، "واکاوی نقش اجتماعی زن از منظر آیت الله خامنه ای"، فصلنامه علمی و پژوهشی نظریه های اجتماعی متفکران مسلمان، ۱۳۹۳، شماره اول.
- لوکاس، هنری، تاریخ تمدن جلد ۱، ترجمه عبدالحسین آذرنگ، تهران: کیهانف ۱۳۸۲ه.ش.
- لانگه، سارا، معیارهایی برای تواناسازی زنان، تهران: روشنگران، ۱۳۷۲ه.ش.
- محمدی ری شهری، محمد، تحکیم خانواده از نگاه قران و حدیث، عربی - فارسی، ترجمه حمید رضا شیخی، قم: دار الحدیث، ۱۳۸۷ه.ش.
- مطهری، مرتضی، نظام حقوق زن در اسلام، قم: انتشارات صدرا، ۱۳۹۸ه.ش.
- مکارم شیرازی، ناصر، پیام امام امیرالمومنین علیه السلام جلد ۱۴، قم: انتشارات امام علی بن ابیطالب (ع)، ۱۳۹۰ه.ش.
- موسوی جاجرمی، سیدمرتضی، "نقش فقها و متکلمین قرن چهارم هجری در گسترش تشیع در ایران"، نشریه پژوهش نامه تاریخ، ۱۳۸۷ه.ش، شماره ۳.
- مؤمن، رقیه سادات؛ غروی نایینی و نهله، "تعالی علمی بانوان در پرتو سیره علوی"، نشریه النهج، ۱۳۹۳ه.ش، شماره ۱۵.
- نفیسی، علی اکبر، فرهنگ نفیسی جلد ۳، تهران: خیام، ۱۳۴۳ ه.ش.
- همتیان، ساره خاتون، "رسالت زنان در سبک زندگی اسلامی (بیانیه گام دوم انقلاب)"، همایش ملی نقش زنان در گام دوم انقلاب اسلامی، سمنان، ۱۳۹۹ه.ش.

یزدانی، مریم، "نگاهی به پیدایش انقلاب اسلامی و نقش زنان در پیروزی آن"، ماهنامه حضور، ۱۳۹۶.ش.، شماره ۸۹.
مصطفوی، حسن، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم جلد ۱، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۶۰.ش.
راغب اصفهانی، ابوالقاسم حسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن، تهران: مکتبه المرتضویه، ۱۴۱۶.ق.
سیحانی، جعفر، موسوعه طبقات الفقهاء، قم: مؤسسه الامام الصادق، ۱۴۱۸.ق.
طریحی، فخرالدین بن محمد، مجمع البحرین جلد ۲، قم: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۷.ش.
محمد، قریب، تبیین اللغات لتبیان الآیات یا فرهنگ لغات قرآن جلد ۱، تهران: بنیاد، ۱۳۶۶.ش.
مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار جلد ۱، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۶.ش.
میرزاقمی، ابوالقاسم بن محمدحسن، جامع الشتات فی اجوبه المسائل، محقق رضوی، تهران: کیهان، ۱۳۷۱.ش.
منابع لاتین:

۱. Murray, James Augustus Henry, Oxford English Dictionary, England: Oxford University Press, 1913 M.